

Manau, dauguma supranta, kad įvairiose srityse, ypač ekonomikoje, konkurencija – geras dalykas. Dėl to gauname geresnių daiktų, paslaugų, geresnį gyvenimą, nes konkurencija yra pažangos požymis. Šią nuostatą perkeliame ir į kitas gyvenimo sritis, įskaitant švietimą. Vyrauja stereotipas, kad švietime konkurencija skatina dėti daugiau pastangų, kad mokiniai varžytųsi tarpusavyje, kuris geriau mokosi ar daugiau pasiekė, tik ar tai tikrai gerai?

Švietimo srityje kyla dvi netinkamos prielaidos. Pirma prielaida ta, kad mokiniai nori konkuruoti. Praktika rodo, kad siekiančių būti geriausiais, apskritai tėra vienetai, o dauguma to nenori.

Antra prielaida, kad konkurencija visiems įprasta. Tačiau konkuravimas – kiekvieno pasirinkimas, o ne būtina išgyvenimo strategija. Taip gali nutikti išskirtiniais atvejais, tarkime, kovojant dėl maisto ar paties išgyvenimo. Šiuolaikinis žmogus nebeturi anksčiau susiformavusio poreikio tokio kaip išgyvenimo instinktas. Tai reiškia, kad dabar kiekvienas pats renka sritis, kuriose norėtų konkuruoti. Taip mes pasirenkame sritis, kuriose turime daugiausia gebėjimų. Paprastai tariant, varžydamasis žmogus jaučiasi gerai tik tada, kai pats tą pasirenka.

Manau, mokykla nėra konkurencijai skirta aplinka, nes mokinys negali pasirinkti neiti į mokyklą. Tad vaikams primetama ne tik prievolė eiti, bet dar ir būtinybė kovoti. Pažymių rašymas, viešinimas ir geriausiųjų sąrašų sudarymas verčia vaiką varžytis prieš jo paties valią. Tai yra tokia pati prievarta, kaip, tarkime, įstatymas, kad visi privalo bėgti maratonus, nepaisant noro ir sugebėjimų. Kiekvienas mąstantis žmogus tai pavadintų nesąmone, kuri, deja, jau daugybę metų vyksta ugdymo sistemoje.

Dabartinėmis aplinkybėmis žmogui sveika varžytis pačiam su savimi – augti, tobulėti ir padaryti vis geriau yra prigimtinis mūsų noras. Pavyzdžiui, pasiekti geresnį rezultatą, pamatyti, kad kasdien sekasi lengviau, t. y. jausti savo progresą.

Mokykla turi sudaryti sąlygas, skatinančias vaiko kaip asmenybės augimą ne per siekį aplenkti kitą, o per mokinio asmeninį tobulėjimą. Turi būti sukurta tinkama aplinka, grįsta pozityviu grįžtamuoju ryšiu: rodant vaikui, kokią progresą jis pasiekė, skatinant kryptingai dėti pastangas, kad jo paties rezultatai gerėtų. Lygiai taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į sunkumus, padėti vaikui, o vėliau parodyti, kaip nesėkmės jis pavertė sėkmėmis. Visa tai reikėtų daryti nelyginant mokinių tarpusavyje. Mokiniam turėtų būti pabrėžiama, kad konkuruoti reikia tik su pačiu savimi.

Kaip rodo mūsų licėjaus praktika, šie principai – ne tik esminiai ugdymo filosofijoje, bet gali būti perkeliama ir į vertinimą. Jokia paslaptis, kad kai kurios užsienio šalys, galinčios

pasigirti puikiais rezultatais, jau yra radusios efektyvių sprendimų, pavyzdžiui, suomiai. Suomijos švietimo sistema dažnai laikoma pavyzdžiu – tarptautiniai tyrimai skelbia aukštesnius šios šalies vaikų pasiekimus, o neseniai sukurta visuminė kompetencijų pažangos vertinimo sistema leidžia dar geriau atliepti asmeninės pažangos poreikius. Kaip tai veikia netrukus galės įsitikinti praktiškai ir mūsų licėjaus bendruomenė.

Varžymasis ir konkuravimas daugeliui žmonių – priimtinas ir įdomus, nes sukelia adrenalina, ypač, jei situacijos žaismingos, neprieštarauja prigimčiai ir nesukelia egzistencinių dilemų. Perkėlus tai į mokyklą tam tikra prasme žlugdoma vaikų savivertė. Tarkime, talento piešti neturinčio mokinio darbą lyginant su geriausiu klasės „dailininku“. Tuomet mokinyss pradeda save niekinti, nes to sulaukia iš aplinkos.

Vaikas ima kaltinti savo prigimtį, kad nemoka vieno dalyko, o ilgai, kad apskritai nieko nesugeba. Lyginimas pagal kriterijus, kurie negali būti lygūs, lemia savivertės žemėjimą. Taip pat mokinių negalima lyginti ten, kur patys mokiniai nenori dalyvauti. Yra sričių, kuriose vaikas turi ypatingų sugebėjimų ir pats nori juos parodyti, todėl reikėtų leisti jiems rinktis, kur dalyvauti.

Priverstinis lyginimas ir konkuravimas sukuria atstumtų ir nusivylusių vaikų, vėliau savo neviltį išliejančių visuomenėje, būrį. Vieni suaugę emigruoja, nes įtiki, kad Lietuvoje niekas jų nevertina. Kiti, neišžvelgdami jokių savo gabumų ir matydami, kad kažkas gyvena geriau, linksta į nusikalstamumą ir renkasi atiminėti iš kitų. Treti, nusprendę, kad nesugeba dirbti jokio darbo, tampa valstybės išlaikytiniais.

Lietuvoje turime proporcingai nemažą visuomenės dalį, kuri viskuo nusivylusi, niekuo nesirūpina ir linksta į savižudybę ar apatiją. Akivaizdu, jog nesveikos konkurencinės aplinkos skatinimas mokykloje sukuria labai daug minėtų reiškinių visuomenėje.

Žvelgiant plačiau į kitas demokratines šalis, beveik visose vienu ar kitu laipsniu yra eliminuota mokinių konkurencinė kova dėl rezultatų. Retai kurioje galime rasti pagal mokymosi rezultatus sureitinguotas klases ar išgirsti vartojant frazę „geriausi mokiniai“. Darome klaidą manydami, kad kitose šalyse reitinguojamos mokyklos, tad sistema – tokia pati. Ne, mokyklų reitingavimas neturi nieko bendro su kiekvieno individo vertinimu.

Prie mokinių konkurencijos mokykloje neretai prisijungia ir tėvai, klausdami, kurioje vietoje jų vaikas pagal pažymių vidurkį, kokį pažymį gavo klasės draugas ir pan. Panašų fenomeną matome ir socialiniuose tinkluose – viešai skelbiami įrašai bei nuotraukos su kitų pasiekimais ir nuolatinis lyginimasis veda į stiprią demotyvaciją bei savęs menkinimą. Tai yra tokios pat sistemos imitacija, kuri naudojama mokyklose. Tik priklausymą socialiniams

tinklams galime pasirinkti patys, sava valia, o mokykloje – negalime.

Mokykloje geriausius rezultatus demonstruojantys mokiniai gyvenime tikrai ne visada pasiekia daugiausiai. Tikimybė, kad konkurencinėse kovose laimintys vėliau pasieks daugiau, žinoma, yra didesnė. Vaikai, kurie jau mokykloje nori konkuruoti, turi šią savybę ir kitose gyvenimo srityse, todėl natūralu, kad užaugę varžosi ir laimi. Didesnė problema tarp vaikų, nenorinčių ar negebančių konkuruoti. Jiems augant mažėja ir motyvacija varžytis visose srityse.

Esant tarp geriausių atsiranda ir kita problema – spaudimas bei lūkesčiai. Tuomet nebelieka vietos klaidai, poilsui ar žingsniui atgal, nes visi tikisi, kad išliksi viršūnėje, o paslydusieji greitai ir žiauriai pasmerkami. Nemaža dalis pačių geriausių jaučiasi prastai, nemoka džiaugtis, susiduria su psichologinėmis problemomis, nes patiria milžinišką spaudimą.

Kai geriausiems mokiniams ateina laikas rinktis, dažnai jie nenori tapti geriausiais, nes būna pavargę nuo nuolatinės konkurencijos. Geriausias to pavyzdys – Rūta Meilutytė. Ji turi ypatingą, dar jauname amžiuje išryškėjusį talentą, su kuriuo atsirado ir milžiniškas aplinkos spaudimas bei lūkestis, kad ji negali pralaimėti ir nuolat turi būti pirma. Rūta yra sakiusi, jog dėl šio spaudimo ji subyrėjo psichologiškai, ėmė pralaimėti varžybose ir kuriam laikui pasitraukė iš sporto. Prireikė daugybės laiko, kol mergina suprato norinti tiesiog mėgautis plaukimu ir kasdien būti geresnė už save, o ne kankintis dėl medalių.

Kai pažymys nebėra tikslas, svarbesnis tampa procesas, kuomet stengiamasi daryti viską, kad tobulėtų pats ir pasimėgautum, tuomet ir rezultatai gerėja. Žmonės, kurie mokykloje nenorėjo konkuruoti, gyvenime dažniau daro tai, ką iš tikrųjų mėgsta, jaučia daugiau džiaugsmo, motyvacijos, nesistengia patenkinti kitų primestų lūkesčių. Galiausiai jie neretai gyvena įdomesnius gyvenimus, susikuria įdomesnes ir malonumą teikiančias karjeras nei tie, kurie nuolat stengėsi būti geriausi.

„Erudito“ licėjaus įkūrėjas ir direktorius doc. dr. Nerijus Pačėsa

